

MIODRAG MILIN

ANDREI MILIN

SÂRBII DIN ROMÂNIA

Documentar și studii despre remodelarea identitară

Texte introductive de Mihai Spârriosu și Bata Marianov.

Postfață de Josef Wolf

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

CUPRINS

Cuvânt introductiv	9
O necesară privire-ndărăt	15
MULȚUMIRI	17
I. SÂRBII ȘI SECURITATEA (Preliminarii de istorie recentă)	21
La început de drum: Români și sârbi în oglinda serviciilor „abilitate” ..	21
Episodul „antifascist” al preoților sârbi din anul 1942.....	24
Fronturile iugoslave-bănățene; antifascismul panslav și „democratizarea” României	25
Politică regională, diplomație minoritară și eşec plebiscitar	30
Clisura bănățeană (a Dunării) – enclavă iugoslavă sau experiment comunist autohton “avant la lettre”	32
Linia „Belobreșca – Biserica Albă – Moscova” și defectarea ei.....	34
Despre congresul care n-a mai avut loc și falimentul „titoismului” militant.....	39
OZN-a în acțiune: mărturisirile Videi Nedici.....	44
Povestea prigonitorului prigonit: „răsfățatul” sistemului și dizidenții titoiști	50
Biserica sârbească, popii și Securitatea	53
Sârbii de azi și Procesul Comunismului	56
II. DOCUMENTAR (Repere arhivistice de istorie recentă și „păpușarii” din sistem).....	62
SUMAR:.....	62
DOCUMENTELE.....	71
III. SÂRBII ȘI BĂRĂGANUL	261
Introducere	261
Surse diplomatice iugoslave	267
Surse ale Securității timișene de la Variaș (despre sârbii din Bărăgan)	320
IV. VARIA	323
Voluntari sârbi pe Frontul românesc din Dobrogea din toamna anului 1916	323
Înființarea Diviziei I sârbe de voluntari.....	323
Operațiunile de război din Dobrogea	324
Bătălia pentru Dobrici (Bazargic).....	324

Respect pentru oameni și carti	
Lupta ofensivă de la Hardali-Tekederesi	325
Luptele decisive din raionul Kokardgea	326
Luptele de la Amzacea.....	327
Anexe	329
Conflict și pătimire în Banat: însemnări incomode, de război, despre germani și sârbi	354
ASTRA în oglinda OZN-ei (Din investigațiile Securității lui Tito)	363
Gânduri răzlețe – cu și despre profesorul Pompiliu Teodor.....	386
Nostalgii și gânduri răzlețe cu profesorul Nicolae Ciachir.....	390
<i>In Memoriam Acad. Camil Mureșanu (1927 – 2015)</i>	393
Loialități conflictuale - o postfață	395
INDICE GENERAL.....	403

I. SÂRBII ȘI SECURITATEA (Preliminarii de istorie recentă)

La început de drum: Români și sârbi în oglinda serviciilor „abilitate”

Cunoscut cercetător al vieții și operei lui Nicolae Iorga și mai apoi înzestrat autor al unei serii de monografii dedicate figurilor emblematic ale românilor⁶ în Cel din urmă cataclism mondial, profesorul universitar Petre Turlea vine în fața cititorilor săi și cu o extrem de incitantă și de actualitate scriere, despre românii din Serbia în anii de grea încercare ai războiului.⁷

De parte de noi gândul că subiectul nu s-ar fi bucurat în istoriografie de interesul legitim – atât din partea autorilor mai de demult, de la noi dar și din țara vecină; cât și din pana unor mai tineri cercetători, porniți cu elan, motivație și talent pe calea spinoasă a afirmării academice. Alin Spânu⁸, Bogdan Catana⁹, Cătălin Calafeteanu¹⁰, Mircea Măran¹¹, sunt printre cei care, mai de curând, au semnat notabile contribuții în acest, pe alocuri și mai nou, frustrant domeniu de cercetare. Nimeni până acum însă nu a dat o asemenea temeinică amploare documentară subiectului și o focalizare tematică pe măsură, cum o face în volumul de față profesorul Turlea. Demersul domniei sale beneficiază, în plus, de avantajul unei excepționale cunoașteri a problematicii implicării generale românești în Cel de-al doilea mare război și, în egală măsură, a vocației evocative a unui „antonescolog” de fortă al istoriografiei contemporane de la noi.

⁶ Amintim dintre ele Nicolae Iorga în viața politică a României, Editura Enciclopedică, București, 1991, 402 p.; Nicolae Iorga între Dictatura Regală și Dictatura Legionară, Editura Enciclopedică, București, 2001, 309 p.; Partidul unui rege: Frontul Renașterii Naționale, Editura Enciclopedică, București, 2006, 308 p.; Ion Antonescu între extrema dreaptă și extrema stângă, Editura Semne, București, 2009, 444 p.; Carol al II-lea și Camarila Regală, Editura Semne, București, 2010, 422 p.; Români și unguri 1940 – 2011, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2011, 876 p.; Regele Mihai și Mareșalul Antonescu, Editura Semne, București, 2011, 450 p.

⁷ Petre Turlea, Români din Serbia 1940 -1944, Editura Enciclopedică, [București], 2012, 832 pag.

⁸ Evoluția comunităților naționale de peste hotare în atenția Serviciului Special de Informații. Studiu de caz: Români din Banat și Timoc(1941), în „Științe socio-umane și rolul lor în actualul mediu de securitate”, 2006, Vol. II, p. 262 și urm.

⁹ Relații diplomatice româno – sârbe 1880 – 1913, Editura Universitară, Craiova, 2009

¹⁰ România și „micile puteri” vecine 1940 – 1944, Editura Enciclopedică, București, 2011

¹¹ Mircea Maran, Kulturne prilike kod Rumuna u Banatu 1945 – 1952, Vršac, 2009; versiunea în limba română, sub titlul Viața culturală la românii din Banatul de vest 1945 – 1952, în curs de apariție, sub egida Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca

Înzestrat cu o asemenea „dotare” de excepție în planul specialității, autorul ne-a dat o convingătoare probă a capacității sale de sinteză chiar și pe un asemenea teritoriu al pașilor mărunti, înglobând un subiect punctual într-o lume convingător evocată, cu așteptări, speranțe și proiecții mărețe, dezamăgiri asemenea, apoi neîmpliniri și prăbușiri...

Mărturisim, nu am știut-o până acum: în jur de 2000 de legionari și-au aflat, după eșecul rebeliunii din ianuarie 1941, un confortabil refugiu în protectoratul german al Banatului de vest, întins cu pretenții de extra-teritorialitate și asupra Serbiei propriu-zise, aservită și aceasta, întru totul, Reichului. Paradoxal, acest activism iridentist violent, îndemnând la căi și soluții de forță în promovarea integrală a idealului românesc în teritoriile balcanice, a fost mai degrabă contraproductiv, în disputa cu o eventuală soluție pro-ungară sau cu proiectata creație statală germană a șvabilor dunăreni.

Dincolo de Conducător, autorul nostru ne ajută să-l înțelegem în mai mare complexitate și pe omul Antonescu. Sfâșiat între datoria impusă de ostaș anticomunist, de aliat de nădejdie al lui Hitler dar și hăituit de coșmarul unui simț al onoarei cu iz tradițional și ortodox, care-i spunea că nu trebuie să lovești pe cel deja atins de o soartă potrivnică, să iei parte la sfâșierea prădalnică a unui stat al căruia regină este Mărioara, fiica marelui întregitor al neamului românesc. De aici și frustrări și așteptări zadarnice, din partea unui om al ordinii, ca la o viitoare conferință de pace a noilor învingători să se repare, în mod legitim, nedreptățile românilor sud-dunăreni. De aici și iritații mereu prezente, față de zgomotele turbulente ale agitației legionare fără de măsură; apoi și duritatea implacabilă cu care a ripostat la intențiile ungare de anexare în Banat. Dar și zona neagră a frustrării la conștientizarea intențiilor marelui Reich, de a pregăti o soluție a problemei în regie proprie.

Complicități uneori neașteptate, dezvăluite de rapoartele serviciilor speciale, peste linia de înfruntare: primirea, cu deplină înțelegere și chiar compasiune, a delegației sârbilor ocupați, de la Becicherec, cu dorința viu exprimată din partea acestora, de a fi integrați în statul românesc, spre izbăvire de sângheroasa prigoană ungară ori de alte represiuni, exercitatate asupra lor în mod discreționar, de către volks-Deutscher-ii înregimentați noii ordini și temutul Gestapo.

Din sursele arhivistice ale Serviciului Special de Informații și ale Direcției Generale a Poliției aflăm că românii din Serbia s-au bucurat de un interes major și constant din partea Șefului statului și a cercului colaboratorilor săi apropiatai. Eugen Cristescu, șeful SSI, avea ca misiune de mare importanță reunirea și organizarea în comun a diferitelor factiuni ale românilor bănățeni de dincolo și a românilor de la Timoc. În acest sens s-au elaborat temeinice sinteze geo-politice și economico-sociale privind istoria și destinul românilor de la sud de Dunăre. Acestea au stat, apoi, la baza unor ample și documentate memorii, redactate de specialiști în numele (și beneficiind totodată de colaborarea) românilor din Sud.

Fruntașii acestora, precum dr. Alexandru Butoarcă de la Vârșet, preotul Adam Fiștea din Banat ori preotul Gheorghe Suveică/Suveikici de la Negotin (dispărut, în condiții neelucidate, în toamna lui 1943), beneficiau de largă audiență a forurilor decizionale de la București, privind căile de urmat în vederea reunirii eforturilor din diasporă, pentru soluționarea deplină a cheștiunii românești.¹²

Rapoartele calificate ale emisarilor din teren ai ministrului Cristescu oferă detalii despre modul în care s-a lucrat, funcție de evoluțiile geo-strategice și cele militare, de pe frontul de est și apoi, din Balcani. La un moment dat, în situația de criză extremă, abandonat de britanici, colonelul Draja Mihailovici, șeful rezistenților sârbi pro-monarhici (cetnicii) a făcut o solicitare de sprijin în munitie și echipament de război către oamenii lui Antonescu. Justificarea era cea a cauzei comune, a războiului anticomunist: ultimele redute ale frontului din est, contra comunismului, se terminau de fapt în Balcani, fiind cele ale cetnicilor – sună argumentația din apelul disperat de ajutor al acestora. Astfel ne explicăm și atitudinea cruceașoare, cu gesturi de bunăvoieță chiar, din partea justiției antonesciene, în Procesul de la Timișoara, intentat preoților sârbi în iunie 1943¹³, pentru organizarea unui ipotetic nucleu de rezistență de inspirație cetnică (ca reacție, la zvonul ce a iscat panică, vizând posibila anexare a Banatului de către unguri). Paradoxal, cetnicii îi simțeau mai aproape pe emisarii antonescieni (din tabără opusă) decât pe conaționalii comuniști, tot mai dificili lor părtași de cauză; care, la scurtă vreme, se vor întoarce împotriva foștilor aliați, necruțători și răzbunători, până la exterminare.

Un asemenea colaborator atipic al autorității antonesciene, la vreme de nevoie, a fost și simpatizantul cetnic din Clisură Slavco Stoicovici; curând însă îl va însfăca mâna răzbunătoare a partizanilor comuniști, înrolați și plini de zel, chiar dintre consătenii săi, de la Belobreșca.¹⁴

Românii din Serbia, sârbii din România, parcă într-un tablou în oglindă; o poveste complementară: legionari refugiați în Serbia Reichului și sub deviza *Banatul și Timocul sunt România*. Partizani comuniști, cu lozinca *Banatul - Iugoslavia*, violent combătuți în părțile Oraviței și Văii Almăjului și alungați apoi de jandarmi, spre Biserica Albă și Deliblata... Români în 1941, când au fost izbăviți de Antonescu de prin lagărele germane ale prizonierilor de război iugoslavi, redeveniți vlahi în 1945, în fața terorii și prigoanei „antifasciste”...

Începuturile acestor stranii desfășurări istorice (violent curmate, pentru românii din Serbia, prin căderea regimului antonescian), au continuat pentru o

¹² P. Țurlea, *Românii din Serbia...* De reținut faptul că expertiza SSI din teren vine și cu aprecieri nu tocmai măgulitoare despre rezultatul acestei angajări: „*Unii lucrează aici pentru români, alții pentru buzunar, iar străinii se miră de nepăsarea românilor de aici.*” (p. 731)

¹³ Vezi detalii la Miodrag Milin (editor), *Sârbii din România în secolul XX*, Cluj-Napoca, 2012 și în documentarul de față.

¹⁴ Subiectul este abordat literar de către Dumitru Radu Popescu, în nuvela *Duios Anastasia trecea*.

vreme la sârbii din România, cu implicare extrem de nocivă din partea serviciilor secrete: a celor iugoslave (OZNa¹⁵ lui Tito) și apoi a celor românești, cu deținuți politici, deportări, și toată epopeea, încă neelucidată pe deplin, de nedreptăți, prigoniri și suferințe.

Episodul „antifascist” al preoților sârbi din anul 1942

Oarecum paradoxal rădăcinile antifascismului sârbesc din România trebuie căutate mai degrabă pe coridoarele Palatului episcopal din Timișoara decât în ipoteticele celule ale PCR-ului bănățean.

În debutul anului 1942 horthiștii unguri au dezlănțuit o furibundă represiune anticomunistă – antisârbească în Bacica anexată, culminând cu execuțiile în masă de la Novi-Sad (peste 2500 de victime, poate chiar 4000, după unele surse mai recente¹⁶).

Simpatiile preoțimii sârbe, înțelepte ghidate de către vicarul episcopal Slobodan Kostici, se îndreptau spre autoritățile române care au dovedit un grad ridicat de toleranță și chiar de înțelegere pentru soarta critică a sârbilor, loviți crunt de urgia cotropitoare a războiului.

În Serbia propriu-zisă, cotropită de germani, se înfiripa de-acum și rezistența antifascistă, dezvoltată pe două canale: cei dintâi s-au organizat cetnicii (cetași, partizanii pro-monarhici), trecând în clandestinitate cu structurile armatei iugoslave, ce-au supraviețuit războiului din aprilie 1941 și ocupației străine (germane, ungare, croate, bulgare, italiene). Simpatii pro-monarhice¹⁷ nutrea și vicarul Kostici de la Timișoara. Fiul său Nemania trăia la Belgrad și intrase de la început în mișcarea cetnică de rezistență.

O a doua mișcare de rezistență, cea a partizanilor pro-comuniști, a prins viață sub semnul solidarității de tip proletar cu Uniunea Sovietică, odată cu declanșarea atacului Germaniei și a sateliților acesteia, din 22 iunie 1941. Din nefericire, cele

¹⁵ OZNa, Odbor zaštite naroda, Consiliul de apărare a poporului, Securitatea iugoslavă de după război.

¹⁶ Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини. III група масовних злочина. Рација/Crimele ocupanților și ale ajutoarelor acestora în Voivodina. Cea de-a III-a serie a crimelor de masă. Razia, Приредио др Драго Његован/ Ediție dr. Drago Njegovan, Нови Сад/Novi Sad, 2009, 466 pag. și ilustrații; Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини против Јевреја (истребљење, депортација, мучење, хапшење, пљачка)/Crimele ocupanților și ale ajutoarelor acestora din Voivodina împotriva evreilor(exterminarea, deportarea, schinguierea, arestarea, jefuirea), Приредио др Драго Његован/ Ediție dr. Drago Njegovan, Нови Сад/ Novi Sad, 2011, 354 pag. și ilustrații; Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини. Прва група масовних злочина. Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941./ Crimele ocupanților și ale ajutoarelor acestora din Voivodina. Prima serie a crimelor de masă. Intrarea armatei maghiare în Bacica și Barania în anul 1941, Приредио др Драго Његован/ Ediție dr. Drago Njegovan, Нови Сад/ Novi Sad, 2011, 215 pag. și ilustrații

¹⁷ Deopotrivă românești și iugoslave, care au reînnodat o luminoasă tradiție sârbo-română, prin căsătoria dinastică a prințesei Maria (Mărioara) cu regele Alexandru Karagheorghievici.

Respect pentru oameni și cărți
în urmă, pe o pantă întunecoasă a războiului civil fraticid.

După cum ne relatează și sursele Siguranței statului¹⁸ la mijlocul lunii august 1942 și-a făcut apariția la Timișoara maiorul Dušan Ristici, omul de încredere al colonelului (apoi generalului)-comandant cetnic Draja Mihailovici. Părintele Kostici a convocat pe 18 august o adunare generală a Consistoriului eparhial din Timișoara, reunindu-i pe reprezentanții de frunte ai sârbilor din România (preoți, călugări, avocați, jurnaliști, învățători...). Au luat parte și cei veniți din Serbia, maiorul Ristici și Tânărul Nemanja Kostici. Făcându-se ecou al îndemnurilor maiorului sărb, vicarul i-a sfătuit pe cei reuniți (în jur de 60 de persoane) să se organizeze în formațiune de apărare, împotriva unor posibile acte de agresiune, la cazul că ungurii vor ocupa întregul Banat, spre a se evita o altă tragedie, precum cea cu luni în urmă, de la Novi-Sad.

În fruntea acestei structuri civile de autoapărare a fost avansată persoana lui Radivoj (Rada) Fenlaciki, referent școlar la acea dată și cunoscut cleric cu vederi de stânga, pro-sovietice.¹⁹ Precaut însă, părintele-învățător va declina periculoasa ofertă și întreaga acțiune a rămas cumva „în aer”, spre dezamăgirea afișată a celor doi Kostici, tatăl și fiul.

Total s-a sfârșit, în urma sesizării Gestapo-ului din Serbia, printr-un simulacru juridic, în cursul anului 1943: au fost condamnați, oarecum simbolic, principaliii instigatori care s-au bucurat însă în continuare de acceptul (și implicit protecția) autorităților române, de a-și îndeplini în mod nestingherit atribuțiile oficerii cultului.²⁰

Fronturile iugoslave-bănățene; antifascismul panson și „democratizarea” României

Între timp, sub influența molipsitoare a noului curs al operațiunilor de război, în satele sărbești din Câmpia Banatului luau ființă structuri (celule) comuniste iugoslave pentru Banatul de nord (cu centrul la Dineaș), dublate și de structuri militare (detașamente de partizani). Înglobând peste 2000²¹ de voluntari din Banatul românesc, acestea au fost pregătite și echipate în centrele de recrutare ale Regiunii militare Voivodina de la Kikinda și Vărșet (Banatul de nord) și de la

¹⁸ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) București, *Fond documentar, D. 12535*, vol. 25, f. 184 – 185 (Raport general, copie, nedatat, 1942)

¹⁹ Fusese prizonier în Rusia pe vremea bolșevicilor și afișase opinii politice „mai slobode”.(Arh. CNSAS, *Inventar R-008123*, 26-55)

²⁰ Vezi întreaga relatată în Miodrag Milin, *Sârbii din România în secolul XX*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 35 - 42

²¹ 2096, din surse iugoslave. Vezi discuția în jurul acestei probleme în Andrei Milin, Miodrag Milin, Țvetco Mihailov, *Sârbii din România în vremea Comunismului. Arhivă sonoră și manualul pătimirii*, Timișoara, 2011, p.322

Biserica Albă (Banatul de sud). Cele dintâi astfel de formațiuni de partizani au fost dirijate pe săngerosul front de luptă din Srem și Slavonia (împotriva „ustașilor” croați-fasciști ai lui Ante Pavelici); iar cei din sudul Banatului (din Clisura Dunării) s-au constituit, la 11 decembrie 1944, în „Consiliul voluntarilor sârbi din Clisura Dunării și Iugoslavia”²², luând totodată parte la luptele pentru eliberarea Belgradului și apoi, pe frontul din Srem. Din starea de exaltare ce atinsese și populația sârbească („iugoslavă”)²³ lucuitoare în capitala României se deduce o pornire asemănătoare celei manifestate de cei din sudul Banatului și nu numai.

²² La adunarea constitutivă a acestui consiliu sârbesc pentru clisura bănățeană a fost deschis exprimată menirea sa: „... va milita pentru alipirea Clisurei noastre la Iugoslavia democrată și federativă.” (Arhiv Srbije, Beograd, *Fond DJ - 125, Odbor Slovena dobrovoljaca Banatske klisure 1945 - 1946 (Consiliul slavilor voluntari din clisura bănățeană...)*). Proces-verbal al primei ședințe a Consiliului sârbilor voluntari din clisura bănățeană în Iugoslavia, 11 decembrie 1944, p. 1. Vezi pe larg în documentar.

²³ Spre ilustrare, reproducem adeziunea „iugoslavorilor bucureșteni” către mareșalul Tito:

„Маршалу Југославије Јосипу Брозу-Титу

Друже Маршале,

Ми, Југословени који се налазимо у Букурешту, окупљени на својој оснивачкој скупштини Народно ослободилачког фронта, поздрављамо Вас, најбољег сина наших народа, а преко Вас Народно ослободилачку војску, која под Вашим мудрим руководством односи победу за победом у тешкој и надчовечанској борби за ослобођење својих народа испод јарма окупатора и свих његових слугута.

Необично смо срећни и поносимо се што можемо са овог заједничког места слободно и отворено изразити љубав према воји народа Југославије и организатору нове демократске федеративне Југославије, **боље и срећније будућности свију нас Југословена.**

Обећавамо да ћемо свим спретствима, у колико будемо у могућности, помагати величанствену борбу наше браће у домовини на чијем челу Ви стојите и да ћемо остварено, кроз борбу и крв, братство и јединство свих народа Југославије за које сте Ви највише допринели, пренети, проширити и учврстити и међу нас Југословене у Румунији.

Драги Маршале, рачунајте и на нас, мисмо простором далеко од своје земље и своје браће, али срцима и љубављу врло блиски.

Живела узданница наших народа, народно-ослободилачка војска Југославије!

Живео Маршал Југославије, друг Тито!

Живела нова демократска федеративна Југославија!

Смрт фашизму – Слобода народу!

Букурешт, 3. 12. 1944 Одбор Народно-ослободилачког фронта Југословена у Румунији

/Traducere/

Mareșalului Iugoslaviei Josip Broz – Tito

Tovarășe Mareșal,

Noi, iugoslavii care ne aflăm la București, reunite în adunarea noastră constitutivă a Frontului de Eliberare Națională, Vă salutăm, cel mai bun fiu al popoarelor noastre, iar prin Dumneavoastră armata populară de eliberare care sub conducerea Voastră înțeleaptă aduce victorie după victorie în lupta grea și supraomenească pentru eliberarea popoarelor noastre de sub jugul cotropitorului și al slugilor sale.

Suntem deosebit de fericiți și ne mândrim că putem din acest loc comun al nostru, liber și deschis, să ne exprimăm dragostea pentru conducătorul popoarelor Iugoslaviei și organizatorul noii Iugoslavii democratice și federative, pentru un viitor mai bun și mai fericit al nostru al tuturor iugoslavor.[sublin. noastră, M. M.]